

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 1 december 2021

Mål nr

B 6137-20

PARTER

Klagande

CS

Ombud och offentlig försvarare: Advokat JK

Motparter

1. Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

2. Sekretess A, se Partsbilaga sekretess

Ombud och målsägandebiträde: Advokat SIÅ

SAKEN

Våldtäkt

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2020-10-23 i mål B 5554-19

DOMSLUT

Högsta domstolen förklarar att CSs frånvaro från huvudförhandlingen i hovrätten inte har inneburit hinder för hovrätten att avgöra målet.

Högsta domstolen meddelar inte prövningstillstånd i målet i övrigt. Hovrättens dom står därmed fast.

JK ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av CS i Högsta domstolen med 12 469 kr. Av beloppet avser 9 975 kr arbete och 2 494 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

SIÅ ska få ersättning av allmänna medel för biträdet åt Sekretess A i Högsta domstolen med 6 680 kr. Av beloppet avser 5 344 kr arbete och 1 336 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

Högsta domstolen fastställer hovrättens sekretessförordnande.

Sekretessbestämmelsen i 35 kap. 12 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) ska fortsätta att vara tillämplig på uppgifterna om Sekretess A:s identitet i partsbilagan till denna dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

CS har i första hand yrkat att Högsta domstolen ska undanröja hovrättens dom och återförvisa målet till hovrätten. Han har i andra hand yrkat att Högsta domstolen ska ogilla åtalet för våldtäkt och befria honom från att utge skadestånd till målsäganden.

Riksåklagaren och målsäganden har motsatt sig CSs yrkanden.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 13.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. CS och en annan person åtalades för våldtäkt. Tingsrätten avgjorde målet efter huvudförhandling vid vilken CS, som var häktad i målet, var personligen närvarande. Den medtilltalade dömdes för våldtäkt medan CS frikändes.
2. Åklagaren överklagade tingsrättens dom och yrkade att hovrätten skulle döma CS för våldtäkt i enlighet med åtalet samt att straffet för den medtilltalade skulle skärpas. Även målsäganden överklagade domen. Åklagaren åberopade i hovrätten samma bevisning som vid tingsrätten. Den muntliga bevisningen skulle läggas fram genom uppspelning av ljud- och bildupptagningarna av förhören vid tingsrätten.
3. CS motsatte sig ändring av tingsrättens dom. Hans försvarare fick en skriftlig fullmakt att utföra och bevaka hans talan i hovrätten.
4. Hovrätten bestämde att huvudförhandling skulle hållas den 14 och 18 juni 2019. Den 4 juni skickades en kallelse till CS på hans folkbokföringsadress. Kallelsen kom i retur med påskrift att adressaten inte längre bodde på adressen. Den 7 juni skickades samma kallelse till CSs e-postadress. Hovrätten beslutade samma dag att försöka delge honom kallelsen med hjälp av en stämningsman.
5. Delgivningsförsöket misslyckades. I det intyg om hinder som stämningssmannen gav in framkom att CS hade sökts på sin folkbokföringsadress men att hyresvärden hade uppgett att han hade flyttat från adressen och antogs

befinna sig i Turkiet. Hyresvärden hade dock inte någon ny adress till CS. Några nya kontaktuppgifter framgick inte heller av de register som stämningssmannen hade kontrollerat. Hovrätten försökte även nå CS på ett mobiltelefonnummer.

6. CS inställde sig inte personligen till huvudförhandlingen den 14 juni 2019. Hovrätten bedömde att detta medförde att det fanns hinder mot att pröva åtalet mot honom. Huvudförhandling genomfördes dock i den del som avsåg den medtilltalade. Eftersom denne hade åberopat tilläggsförhör med CS, försökte hovrätten med hjälp av en stämningssman delge honom en ny kallelse till en senare förhandlingsdag. Även detta delgivningsförsök misslyckades men förhandlingen mot den medtilltalade kunde ändå slutföras och hovrätten meddelade dom i den delen.

7. Hovrätten satte därefter ut målet till en ny huvudförhandling i slutet av maj och början av juni 2020. Domstolen försökte på nytt delge CS kallelse genom att skicka den till hans folkbokföringsadress och genom en stämningssman. Den kallelse som hade skickats med post kom i retur med påskrift att CS inte hade bott på adressen sedan maj 2019 och att han hade flyttat till Turkiet. Stämningssmannen lyckades inte heller den här gången delge CS kallelsen eller få fram några nya kontaktuppgifter. Hovrätten tog kontakt med försvararen, som uppgav att inte heller han hade någon kontaktuppgift till sin huvudman. Huvudförhandlingen ställdes in.

8. Hovrätten satte ut målet till ny huvudförhandling den 6 och 8 oktober 2020. Hovrätten försökte återigen delge CS kallelsen genom en stämningssman men inte heller denna gång lyckades det. I stämningssmannens redovisning angavs att CS saknade känd aktuell adress, att han inte hade gått att nå per telefon, att det inte hade kunnat klarläggas var han bodde eller uppehöll sig och att han saknade känt hemvist såväl utom som inom riket.

9. Hovrätten beslutade då att delge CS kallelsen genom kungörelse med stöd av 48 § första stycket 1 delgivningslagen (2010:1932). En annons med kallelsen infördes i Post- och Inrikes Tidningar den 8 september 2020.

10. Vid huvudförhandlingen den 6 oktober 2020 inställde sig CS endast genom sin försvarare. Åklagaren, målsägandebiträdet och försvararen uppgav samtliga att de inte kände till var CS befann sig. Enligt ett utdrag från folkbokföringen, som hovrätten hade inhämtat, hade han utvandrat till Turkiet den 31 augusti 2020. Några adressuppgifter fanns inte i utdraget.

11. Åklagaren begärde att huvudförhandlingen skulle hållas trots att CS inte var personligen närvarande. Försvararen motsatte sig detta. Hovrätten bedömde att det inte fanns hinder mot huvudförhandling och genomförde denna.

12. Hovrätten har dömt CS för våldtäkt till fängelse i två år och tre månader.

Prövningstillståndet

13. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd i frågan om CSs frånvaro från huvudförhandlingen i hovrätten har inneburit hinder för hovrätten att pröva åtalet mot honom. Frågan om prövningstillstånd rörande målet i övrigt har förklarats vilande.

Förutsättningar för kungörelsedelgivning

14. Kungörelsedelgivning får ske bl.a. om delgivningsmottagaren saknar känt hemvist och det inte kan klarläggas var han eller hon uppehåller sig (se 48 § första stycket 1 delgivningslagen, jfr dock 33 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken). Det är inte tillräckligt att personen saknar känt hemvist i Sverige. Kungörelsedelgivning får sålunda inte ske om delgivningsmottagaren har känt hemvist eller känd uppehållsort utomlands (se NJA 2004 s. 826).

15. För att kungörelsedelgivning ska få utnyttjas måste de möjligheter som finns för att klarlägga var delgivningsmottagaren befinner sig först ha använts. Vilken utredning som närmare krävs för att det ska kunna konstateras att det inte kan klarläggas var den sökta uppehåller sig får avgöras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. I vissa fall kan det krävas att försök till delgivning har ägt rum utomlands. (Jfr NJA II 1943 s. 430 f. och NJA 1997 s. 270.)

En tilltalads personliga närvaro vid huvudförhandling i hovrätten

Skyldigheten att infinna sig personligen

16. Den tilltalade är som huvudregel skyldig att infinna sig personligen vid en huvudförhandling i hovrätten. En sådan skyldighet gäller dock inte om målet kan avgöras även om den tilltalade inte infinner sig vid huvudförhandlingen och närvaron kan antas vara utan betydelse för utredningen (21 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken).

17. När det är aktuellt att skärpa ett av tingsrätten utdömt fängelsestraff eller att döma den som har frikänts av tingsrätten till en sådan påföljd är det i princip alltid motiverat att kräva att den tilltalade inställer sig personligen.

Möjligheten för hovrätt att avgöra brottmål i den tilltalades personliga frånvaro

18. När det är åklagaren som har överklagat tingsrättens dom får hovrätten enligt 51 kap. 21 § fjärde stycket rättegångsbalken avgöra målet trots att den tilltalade har uteblivit eller inställt sig endast genom ombud, om vite förelagts den tilltalade eller om den tilltalade ska hämtas till rätten och hämtning inte kan ske.

19. Lagen anger inte några andra förutsättningar för att en hovrättsförhandling ska få genomföras utan den tilltalades personliga närvaro. Frågan får bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. De skäl som talar mot

att pröva målet trots att den tilltalade inte har infunnit sig personligen får då vid en samlad intresseavvägning ställas mot de skäl som talar i den andra riktningen. Vid allvarigare brott har det ansetts att det endast undantagsvis kan komma i fråga att avgöra målet utan att den tilltalade har varit personligen närvarande. Det gäller i synnerhet om det är aktuellt att ändra domen till den tilltalades nackdel. (Jfr NJA II 1943 s. 668 f. och prop. 1983/84:78 s. 52 f.)

Rättvis rättegång

20. För bedömningen av om ett mål kan avgöras när den tilltalade inte har inställt sig personligen till en huvudförhandling i hovrätten får kravet i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen på att en rättegång ska genomföras rättvist betydelse, liksom de krav på en rättvis rättegång som följer av artikel 6 i Europakonventionen och den praxis som har utvecklats i anslutning till den artikeln.

21. Enligt artikel 6 är var och en vid prövningen av en anklagelse för brott berättigad till en offentlig förhandling där han eller hon får försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde.

22. Utmärkande för en rättvis rättegång är också principerna om parternas likställdhet och ett kontradiktoriskt förfarande. Principen om parternas likställdhet innebär att en part ska ges rimliga möjligheter att utföra sin talan under förhållanden som inte försätter honom eller henne i ett väsentligt sämre läge än motparten. Principen om ett kontradiktoriskt förfarande innebär att en part måste ha möjlighet att lägga fram bevisning samt få kännedom om allt material i processen och framföra sina synpunkter på detta. (Se t.ex. Europadomstolens dom *Komanický v. Slovakia*, no. 32106/96, 4 June 2002, §§ 45 och 46.)

Krav på personlig inställelse i hovrätten av utredningsskäl

23. När det har hållits en förhandling i tingsrätten är nödvändigheten av att i högre rätt hålla en förhandling vid vilken den tilltalade inställer sig personligen beroende av vad rätten har att pröva. Om den högre rättens prövning omfattar inte endast rättsfrågor utan också frågor om värderingen av vilka sakförhållanden som ska läggas till grund för prövningen är den tilltalades närvaro ofta påkallad av utredningsskäl (jfr t.ex. Europadomstolens dom *Botten v. Norway*, 19 February 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-I).

24. I de fall då det ska hållas tilläggsförhör med den tilltalade i hovrätten är utredningsskäl för den tilltalades personliga inställelse uppenbara.

25. Med hänsyn till principerna om parternas likställdhet och ett kontradiktoriskt förfarande är skälen för att kräva den tilltalades närvaro starka också när den tilltalade visserligen inte ska höras i hovrätten men då det åberopas ny muntlig bevisning som ska tas upp vid huvudförhandlingen. Den tilltalades personliga närvaro är i de fallen ofta påkallad för att han eller hon ska ges rimliga möjligheter att bemöta de uppgifter som framkommer genom den nya bevisningen.

26. Om utredningen i hovrätten är densamma som i tingsrätten – och hovrätten ska ta del av åberopade förhör genom uppspelning av ljud- och bildupptagningar från tingsrätten – är skälen för den tilltalades personliga inställelse inte lika tydliga. Även i de fallen kan emellertid den tilltalades närvaro vara viktig för hans eller hennes möjligheter att ta till vara sin rätt. Det kan under förhandlingen framkomma omständigheter som motiverar tilläggsförhör med den tilltalade eller någon annan. Den tilltalades personliga närvaro kan också behövas för att han eller hon ska kunna lämna aktuella uppgifter om sina personliga förhållanden som underlag för domstolens bedömning i

påföljdsdelen. Det kan också uppkomma andra frågor som försvararen har anledning att samråda med den tilltalade om.

Krav på personlig inställelse av andra skäl

27. Oavsett om den tilltalades närvaro är påkallad av utredningsskäl eller inte har han eller hon alltid ett legitimt intresse av egen insyn i förhandlingen och av att själv – inte bara genom sin försvarare – muntligen få föra fram sin sak inför rätten. Det finns också ett allmänintresse av den tilltalades personliga närvaro. Förtroendet för rättsordningen kan ta skada av att en tilltalad i sin frånvaro döms till en mycket ingripande påföljd. (Jfr NJA 2009 s. 836.)

28. Mot denna bakgrund finns det många gånger anledning att kräva att den tilltalade är personligen närvarande även när detta inte är motiverat av utredningsskäl. En utgångspunkt är att den tilltalades personliga närvaro är nödvändig, oavsett utredningsläget, när hovrättsdomen kan innebära en betydande straffskärpning i förhållande till tingsrättsdomen. Av viss betydelse är också utgången i tingsrätten, dvs. om den tilltalade där frikändes eller endast delvis fälldes till ansvar. En annan omständighet som bör vägas in i detta sammanhang är om den tilltalade är ung. (Jfr NJA 2009 s. 836.)

Betydelsen av skälen för den personliga frånvaron

29. Med hänsyn till de allmänna intressen som talar mot att genomföra brottmålsförhandlingar i den tilltalades frånvaro kan det inte överlämnas till den tilltalade att avgöra om han eller hon ska vara närvarande vid huvudförhandlingen. Inom ramen för den intresseavvägning som ska göras (jfr p. 19) bör skälen för att den tilltalade inte inställer sig ändå kunna tillmätas betydelse. Om den tilltalades frånvaro kan ses som ett uttryck för ett frivilligt avstående från att delta personligen vid förhandlingen, är utrymmet för att genomföra förhandlingen större än om så inte är fallet.

30. I linje med det nyss sagda finns det som regel hinder mot att genomföra en huvudförhandling i ett brottmål i hovrätten när den tilltalade önskar inställa sig men har laga förfall för sin frånvaro (jfr bl.a. NJA 2009 s. 836 och Europadomstolens dom *Hokkeling v. the Netherlands*, no. 30749/12, 14 February 2017). Detsamma gäller i de fall då den tilltalade kan antas inte ha känt till att förhandlingen skulle äga rum (jfr bl.a. *Colozza v. Italy*, 12 February 1985, Series A no. 89, § 28 och *Sejdovic v. Italy* [GC], no. 56581/00, ECHR 2006-II, § 87) eller då han eller hon kan antas inte ha förstått vad konsekvenserna av att utebli från förhandlingen kunde bli (jfr t.ex. *Jones v. the United Kingdom* [dec.], no. 30900/02, 9 September 2003 och *Hermi v. Italy* [GC], no. 18114/02, ECHR 2006-XII, § 74).

31. Om den tilltalade har varit medveten om att det pågick ett straffrättsligt förfarande och han eller hon har gjort sig oanträffbar eller på annat sätt har bidragit till en situation som omöjliggör en personlig inställelse, kan det finnas anledning att se annorlunda på saken. I sådana situationer kan kravet på personlig närvaro ibland efterges och detta även om en eventuell straffskärping skulle kunna antas bli mycket betydande (jfr NJA 2009 s. 836 samt Europadomstolens domar *Medenica v. Switzerland*, no. 20491/92, ECHR 2001-VI och *Dembukov v. Bulgaria*, no. 68020/01, 28 February 2008).

Intresset av en effektiv domstolshandläggning

32. Till de grundläggande fri- och rättigheterna hör inte bara kravet på en rättvis rättegång utan också kravet på att rättegångar genomförs inom skälig tid (se 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen och artikel 6 i Europakonventionen). Även från andra utgångspunkter finns det ett starkt intresse av en effektiv och snabb rättskipning. Domstolar har därför en allmän skyldighet att föra handläggningen av mål framåt och att verka för att mål avgörs så snart det kan ske.

33. Inom ramen för den intresseavvägning som ska göras när hovrätten tar ställning till om en huvudförhandling kan genomföras i den tilltalades personliga frånvaro måste mot denna bakgrund hänsyn tas också till intresset av en effektiv domstolshandläggning. Det gäller i synnerhet när det finns andra enskilda, t.ex. målsägande eller medtilltalade, som drabbas av att handläggningen av målet drar ut på tiden. Effektivitetsintresset får i det enskilda fallet emellertid aldrig ges sådan vikt att det leder till att den tilltalades grundläggande rätt till en rättvis rättegång åsidosätts.

Bedömningen i detta fall

Kungörelsedelgivningen

34. Av utredningen i hovrätten framgår att CS inte anträffades på sin folkbokföringsadress och att han inte kunde nås på de telefonnummer som fanns registrerade på honom eller på den e-postadress som han hade uppgett. Varken åklagaren eller försvararen hade någon användbar kontaktuppgift. Eftersökningar i olika register ledde inte heller till något resultat.

35. I utredningen fanns en uppgift från CSs hyresvärd om att CS befann sig i Turkiet. Denna uppgift var emellertid vag och det framgick inte var han kunde sökas. Att CS enligt ett utdrag från folkbokföringen var utflyttad till Turkiet – vilket hade antecknats efter anmälan från hyresvärden – bidrog inte heller till utredningen om var CS kunde nås för delgivning. Under sådana förhållanden kan det inte anses ha ålegat hovrätten att göra ytterligare delgivningsförsök utomlands för att försöka klarlägga var CS uppehöll sig.

36. Mot den angivna bakgrunden får hovrätten anses ha använt sig av de möjligheter som fanns för att klarlägga var CS befann sig. Det har därför funnits förutsättningar för kungörelsedelgivning. CS har således i behörig ordning blivit delgiven kallelsen till hovrättens huvudförhandling.

Genomförandet av huvudförhandlingen

37. CS hade friats av tingsrätten. Han riskerade att fällas till ansvar för våldtäkt och dömas till ett relativt långt fängelsestraff. Dessa omständigheter talar för att CSs personliga frånvaro utgjorde hinder mot att genomföra huvudförhandlingen och att avgöra målet.

38. Mot detta ska ställas de skäl som talar för att förhandlingen ändå kunde genomföras. Det kan då till en början konstateras att CS vid förhandlingen företrädde av sin försvarare. Vidare kan konstateras att CSs personliga närvaro inte var nödvändig av utredningsskäl. Utredningen i målet var densamma i hovrätten som i tingsrätten. Den muntliga bevisningen skulle i hovrätten tas upp genom uppspelning av förhören från tingsrätten. Eftersom någon annan påföljd än fängelse inte kunde komma i fråga vid en fällande dom var hans närvaro inte heller nödvändig i personaliadelen.

39. Vid bedömningen ska det också beaktas att förhandlingen tidigare hade ställts in vid två tillfällen på grund av att CS inte kunde nås. Det fanns inte anledning att anta att förutsättningarna för att genomföra förhandlingen skulle förbättras om förhandlingen på nytt ställdes in för att sättas ut igen vid ett senare tillfälle. Inte minst från målsägandens perspektiv var det angeläget att handläggningen av målet inte drog ut ytterligare på tiden.

40. Av betydelse är också att CS hade lämnat fullmakt åt sin försvarare att företräda honom i hovrätten och att han, utan att meddela någon ny adress, hade lämnat den bostad där han hade bott under drygt tre år. Oavsett om han rent faktiskt hade tagit del av kallelsen till huvudförhandlingen eller inte kan det förutsättas att han kände till målet i hovrätten och att han medvetet har hållit sig undan. CS har också haft anledning att räkna med att huvudförhandlingen kunde komma att genomföras även om han inte inställde sig.

41. Sammantaget var förhållandena sådana att det fanns förutsättningar att genomföra huvudförhandlingen och att avgöra målet trots att CS inte var personligen närvarande.

Slutsats

42. Frågan i prövningstillståndet ska alltså besvaras på så sätt att CSs personliga frånvaro från huvudförhandlingen i hovrätten inte har inneburit hinder för hovrätten att avgöra målet.

43. Det saknas skäl att meddela prövningstillstånd i målet i övrigt. Hovrättens dom ska därmed stå fast.

I avgörandet har deltagit justitieråden Anders Eka, Kerstin Calissendorff, Svante O. Johansson, Cecilia Renfors och Johan Danelius (referent)
Föredragande har varit justitiesekreteraren Fredrik Lökvist